

Helena Tomas

Otkriće Mikene

»Zeuse oje, Ajas nek dobije ždrijeb il' sinak
Tidejev ili kralj Mikene obilne zlatom«

(Ilijada VII, 179 – 180)

Razdoblje nakon propasti minojske civilizacije u Grčkoj obilježeno je mikenskom civilizacijom. Ta se civilizacija oko 1600.g. pr. Kr. počela razvijati na grčkome kopnu, prvenstveno na Peloponezu, Atici i Beotiji.¹ Iz toga su se matičnog područja Mikenjani postepeno širili Egeidom, prvenstveno u potrazi za prijeko potrebnom metalnom rudom. Oko 1450.g. pr. Kr. pod svoju su vlast stavili otok Kretu. Taj se događaj uzima kao civilizacijska prekretnica u Egeidi: minojska civilizacija tada je propala, a vodeću ulogu u razgranatoj trgovini Egeidom i istočnim Mediteranom preuzeli su Mikenjani, pa se veoma uopćeno može reći da je minojsku talasokraciju zamijenila ona mikenska. Mikenska je civilizacija propala oko 1200.g. pr. Kr.

Kao što smo vidjeli u prošlome broju ovoga časopisa (Tomas 2008.), pridjev »minojski« stvorio je Arthur Evans na temelju imena kralja Minosa, legendarnoga vladara Knosa. Mi ne znamo kako su se uistinu zvali pripadnici te civilizacije, te da li su uopće i imali jedno zajedničko ime. Isti je slučaj s pripadnicima mikenske civilizacije. Pridjev »mikenski« opet je umjetno skovan, uveo ga je Heinrich Schliemann uzveći grad Mikenu kao vodećega predstavnika mnoštva istovremenih središta sa sličnim kulturnim odlikama. Sasvim je sigurno da stanovništvo tih središta nije sebe nazivalo Mikenjanima, i takav nam se zbirni etnik ne javlja niti kod najranijih izvora. Homer doduše koristi zbirno ime za sve Grke koji su krenuli u rat na Troju. On ih zove Ahejcima, Danajcima ili Argejcima, a na temelju spomenutih zajedničkih kulturnih odlika mi ih danas nazivamo Mikenjanima. Da su Mikenjani bili Grci, najraniji za koje zasad znamo, ustanovljeno je nakon što je dešifrirano njihovo pismo Linear B (Ventris & Chadwick). Važno je spomenuti da ti Mikenjani vjerojatno nisu pripadali jednoj jedinstvenoj »državi«, već je svaki veći grad bio samostalan i upravljao većim ili manjim područjem oko sebe. Ti su utvrđeni gradovi – citadele – bili politička, religiozna, umjetnička, ekonomska i administrativna središta područja, i svakom je vladao kralj koji je unutar citadele imao svoju palaču. Mnogo ovdje rečenoga podsjeća na slučaj minojske Krete, s tom razlikom da minojski gradovi nisu bili utvrđeni.

Najvažnija središta mikenske civilizacije bili su Mikena, Tirint i Mideja u Argolidi, Pil u Lakoniji, Atena na Atici, Teba, Jolk i Orhomen u Beotiji, te Knos na Kreti. U ovojme članku osvrćemo se na onu najslavniju, najbogatiju, najimpresivniju te prvu istraženu mikensku citadelu – Mikenu.

¹ Izdvajam sljedeće recentne publikacije za opće podatke o mikenskoj civilizaciji: Treuil *et al.* 1989; Dickinson 1994; Wardle & Wardle 2004.; Castleden 2005.; Schofield 2007.

Početak i kraj Mikene

Kao što nam donosi Apolodor u 2. st. pr. Kr. (*Bibl.* II, 4.4), legendarni osnivač Mike ne bio je Perzej, sin Zeusa i Danaje. Nakon što je slučajno, tj. ne znajući za davno del fijsko proroštvo, skrivio smrt Akrizija, vladara Arga i svoga djeda po majci, Perzej se od sramote nije vratio u rodni Arg da bi zatražio nasljedstvo i krunu, već je otišao Pre tovome sinu Megapentu u Tirint i ponudio mu Arg u zamjenu za njegov grad. Tako je učinjeno, Perzej je zavladao Tirintom i odande osnovao Mikenu. Ovaj nam mit ponavlja i Pauzanija (II, 16, 18), koji donosi i dvije priče o porijeklu imena Mikene. Prva kaže da je Perzeju tu pao držak mača (*mykes*), što je protumačio kao znak da na tom mjestu treba osnovati grad, a druga kaže da je tu Perzej iščupao gljivu iz zemlje (također *mykes*) gdje je onda potekla voda koju je s užitkom popio. U blizini Mikene uistinu postoji izvor nazvan Perzeja, njime se i današnje selo opskrbljuje vodom, a da se tako zvao i u davna vremena, potvrđuje arhaičan natpis koji je tijekom iskopavanja 1892.g. u blizini izvora otkrio Christos Tsountas (*Inscriptiones Graecae* IV, 493).

Perzej je u Mikeni uspostavio dinastiju Perzeida, no ona je nakon nekog vremena zamijenjena dinastijom Pelopida koju je uspostavio Pelopov sin Atrej. To se dogodilo tako da je Stenel, jedan od Perzejevih i Andromedinih sinova, oženio Pelopovu kćer Nikipu. Nakon svađe s ocem Pelopom, njena su se braća Atrej i Tijest sklonili kod nje u Mikenu, a nakon što je njen i Stenelov sin Euristej ubijen u Atici (u bici protiv Heraklida), narod Mikene izabrao je Atreja za kralja (Tukidid I, 9; Strabon VIII, 6.19). Tako je dinastija Pelopida zamijenila onu Perzeida. Atreja je naslijedio brat Tijest, a ovoga Atrejev sin Agamemnon (*Ilijada* II, 102–108). Tijest je bio zaveo Atrejevu suprugu Aeropu, pa mu je ovaj za osvetu skuhaio djecu i poslužio mu je na gozbi. Tijestovu je djecu osvetio njegov najmlađi sin Egist ubivši Atreja i kasnije zavevši Klitemnestru, ženu Aterejeva sina Agamemnona, kojeg su po povratku iz Troje zajedno i ubili (Graves 1981.: 125–131).

Za Perzeida je Mikena vladala dobrim dijelom Argolide, a za Pelopida i cijelim sjeveroistočnim Peloponezom (*Ilijada* II, 569–578). Agamemnon je u Ilijadi opisan kao najmoćniji od svih kraljeva,² pa je tako za pohod na Troju dao i najveći broj brodova, čak stotinu,³ a još ih je šezdeset posudio Arkađanima koji, kako su bili nastanjeni u unutrašnjosti,

² *Ilijada* II, 477–483:

»...među njima kralj Agamemnon
Gromovnom Zeusu glavom i očima svojima sličan,
Aresu pojasom sličan, a prsima bi Posidonu.
Kako je u stadu bik od svijih goveda drugih
Poglavitiji mnogo, međ skupljenim govedma viđen,
Tako je taj dan Zeus učinio Atreju sina
Viđena, poglavita u skupu mnogih junaka« (prijevod T. Maretić)

³ *Ilijada* II, 576–580:

»... Sto ih se nakupi lada, i Atrejev sin Agamemnon
Silni vođaše njih. Junaka najviše pođe
I najvaljanijih s njim. Kad junačku mjed Agamemnon
Metne ponosan na se, međ svim junacima bješe
Viđen, jer najjači bješe i vođaše najviše vojske.« (prijevod T. Maretić)

nisu imali mornaricu (*Ilijada* II, 610–614). Za vladavine Pelopida Mikena doseže i svoj zenit, točnije nakon ubojstva Agamemnona. Agamemnonovu je smrt osvetio njegov sin Orest, a predaja donosi da je Mikena uništena za Orestova sina Tisamena.

Mikena svoj najveći uspon doseže tijekom kasnoga brončanog doba (ca. 1600. – 1200.g. pr. Kr.), tj. tijekom mikenske civilizacije. Uništena je oko 1200.g. pr. Kr. zajedno s većinom drugih mikenskih središta, pa to doba općenito uzimamo kao doba propasti mikenske civilizacije. Točni razlozi propasti te civilizacije još su nam nepoznati. Svojedobno je prevladavala ideja o dorskoj invaziji. Prvi je to predložio Brouner (1939: 426), potaknut Tukididovim navodom o »povratku Heraklida« i »napadima Dorana« osamdeset godina nakon trojanskoga rata (Tukidid I, 12). Mylonas je bio najjači pobornik te ideje i tvrdio da Dorani nisu izvršili neku masovnu invaziju, već da su njihove »bande« postepeno upadale sa sjevera i pustošile mikenske gradove (1966.: 218, 232; 1968.: 29; 1983.: 16). Ideja je sada napuštena pošto nisu pronađeni nikakvi arheološki dokazi njoj u prilog. Nemamo dokaza niti za najezdu nekog drugog naroda, pa se čini da su razlozi za propast mikenske civilizacije prvenstveno unutrašnji, a ne vanjski. Zasad prevladava teorija da je propast mikenske civilizacije bila uvjetovana ekonomskim kolapsom njenih središta (Dickinson 2006.: 24–57). To se onda tumačenje podudara s onim mitološkim koje kaže da je Agamemnon svoje ogromno bogatstvo potrošio na pohod na Troju i u Mikenu se vratio osiromašen (Leake 1846.: 258). Nakon gašenja »Mikene obilne zlatom«, kako je naziva Homer (*Ilijada* VII, 180), ulazimo u tzv. grčko mračno doba, i postepeno prevlast u Argolidi prelazi u ruke grada Arga. Mikenska je citadela i dalje nastanjena, u arhaisko je doba tu sagrađen hram posvećen Heri i Ateni (Mylonas 1983.: 17), ali grad nije ni približno nalik svome prijašnjem sjaju i Mikenjani se u povijesnim izvorima slabo spominju. Ponovno o njima čujemo tek kad je njih osamdesetak sudjelovalo u bici kod Termopila 480.g. pr. Kr.. God. 479. pr. Kr. su se protiv Perzijanaca borili i kod Plateje (Herodot IX, 28), pa je tako ime grada Mikene uklesano na bazu kipa Zeusa u Olimpiji, te na postolje tronošca pobjednika postavljeno u Delfima (Pauzanija V, 23, X, 13), a koje se danas nalazi na hipodromu u Istanbulu (Wace 1949.: 24). Ubrzo nakon toga, 468.g. pr. Kr. Mikenu je uništio Arg, navodno iz zavisti, a stanovništvo je većinom pobjeglo u Makedoniju.⁴

Mada, suprotno Pauzaniji, Strabon (VIII, 6.10) i Diodor (XI.65) kažu da je Arg Mikenu savnio sa zemljom i da ona više nikad nije bila nastanjena, drugi je grčki izvori spominju u 3. st. pr. Kr. kao vazala Arga. Tada su njene zidine bile obnovljene i manje je naselje bilo osnovano unutar njih. Na mjestu brončanodobne palače sagrađen je helenistički hram od kojeg danas nije sačuvano ništa (Iakovidis 1983.: 23), a preko

⁴ Pauzanija II, 16:

»Argivci su Mikenu srušili iz zavisti, jer su Mikenci u doba perzijske najezde poslali u Termopile osamdeset ljudi koji su sudjelovali u borbi zajedno s Lakedemonjanima, dok su Argivci mirovali. To povrijeđeno častoljublje je navelo Argivce da im propast donesu.« (prijevod U. Pasini).

Pauzanija VII, 25:

»Ovamo su se doselili i Mikenjani iz Argolide u povodu neke njihove nevolje. Argivci naime nisu mogli silom osvojiti mikensku tvrđavu, jer je kao i Tirint imala zidove što su ih gradili takozvani Kiklopi. Ipak natjerani nuždom Mikenjani su napustili grad zbog pomanjkanja hrane. Neke su otišli u Kleonu, ali više od polovice pučanstva je pobjeglo u Makedoniju Aleksandru...« (prijevod U. Pasini).

dromosa Klitemnestrina tolosa sagrađeno je helenističko kazalište, još vidljivo na Schliemannovim fotografijama (Mylonas 1957.: 17–18, sl. 28; 1966.: 7; Hood 1990.). Znamo da je argivski tiranin Aristip ovdje ubijen 235. g. pr. Kr. (Wace 1949.: 20, 25). Iz 2. st. pr. Kr. imamo podatak da je spartanski kralj Nabis u Spartu odveo efebe Mikene (Mylonas 1957.: 18, n. 48). Nakon ovoga događaja Mikena blijedi u pisanim izvorima i tek je ponovno spominje Pauzanija u 2. st. p. Kr., u čije je doba bila tek puko seoce. Pauzanija (II, 16) navodi da su bedemi, Lavlja vrata i Atrejeva riznica bili još dobro očuvani, što znači da je Arg Mikenu nije zbrisao s lica zemlje kao što tvrde raniji izvori.⁵ Ovo je posljednji spomen Mikene u pisanim izvorima sve dok ostatke grada nisu ponovno otkrili putopisci s kraja 18. i početka 19. st. (Fitton 1996.).

Kako je Mikena otkrivena?

Mikena prije Schliemanna

Vidjeli smo u članku o otkriću Knosa da su tisućljetne naslage zemlje ovaj grad bile prekrile u potpunosti (Tomas 2008.). Njegovi su ostaci sve do Evansovih iskopavanja ležali sakriveni pod brežuljkom Kefala i tek su legende i pokoji površinski nalaz sugerirali da je nekoć tu ležao slavan Minosov grad. Za razliku od Knosa i brojnih drugih prapovijesnih gradova, Mikena nikada nije bila potpuno prekrivena zemljom, već su dijelovi njenih zidina i vebna Lavlja vrata ostali stršiti na površini i tako privlačili pažnju raznih avanturista, putujućih umjetnika i putopisaca. Njihovi su nam opisi i crteži dragocjeni izvori podataka o izgledu Mikene od doba konačnoga prestanka života na ovome lokalitetu pa do početaka arheoloških istraživanja 1876. g.

Prvi takav putopisni izvor je već citiran Pauzanijin *Vodič po Heladi*, najstariji nam sačuvan turistički vodič po Grčkoj (Alcock *et al.* 2001.; Hutton 2005.). Znamo da u Pauzanijino doba (2. st. p. Kr.) Mikena više nije bila moćan grad, ali su njeni bedemi bili još toliko impresivni i impozantni da je Pauzanija mislio da ih ljudi sami nisu mogli izgraditi, već da su im u tome pomogli divovski i nadmoćni Kiklopi. Pauzanija je slično predložio i za masivne zidine brončanodobnoga grada Tirinta nedaleko od Mikene, pa se tako u arheologiji za opis bedema tipičnih za utvrđene gradove mikenske civilizacije uvriježio termin »kiklopska gradnja« (Tomas 2008a).⁶

⁵ Dodwell 1834.: 8: »The city was destroyed by the Argians..., but the strength of the walls defied their powers of demolition. It is not often that the works of man are found to oppose such invincible obstacles to the devastating propensities of his species.«

⁶ Dva se Pauzanijina odlomka odnose na kiklopske ostatke grada Mikene.

Pauzanija II, 16:

»Ipak uz neke dijelove zidina ostala su i gradska vrata. Dva isklesana lava stoje nad njima. Kažu da je i to djelo Kiklopa koji su Pretu sagrađili i zidove u Tirintu. U ruševinama Mikene ima vrela zvano Perzeja, a postoje i podzemne odaje Atreja i njegovih sinova gdje su im bile riznice za dragocjenosti. Tu je grob Atrejev i grobovi onih koje je poslije njihova povratka iz Troje s Agamemnonom Egist na gozbi ubio.« (prijevod U. Pasini).

Pauzanija VII, 25:

»Nakon Helike okrenut češ se desno od mora i doći u grad Kerineju...Ovamo su se doselili i Mikenjani iz Argolide u povodu neke njihove nevolje. Argivci naime nisu mogli silom osvojiti mikensku tvrđavu, jer je kao i Tirint imala zidove što su ih gradili takozvani Kiklopi. Ipak natjerani nuždom Mikenjani su napustili grad zbog pomanjkanja hrane.« (prijevod U. Pasini).

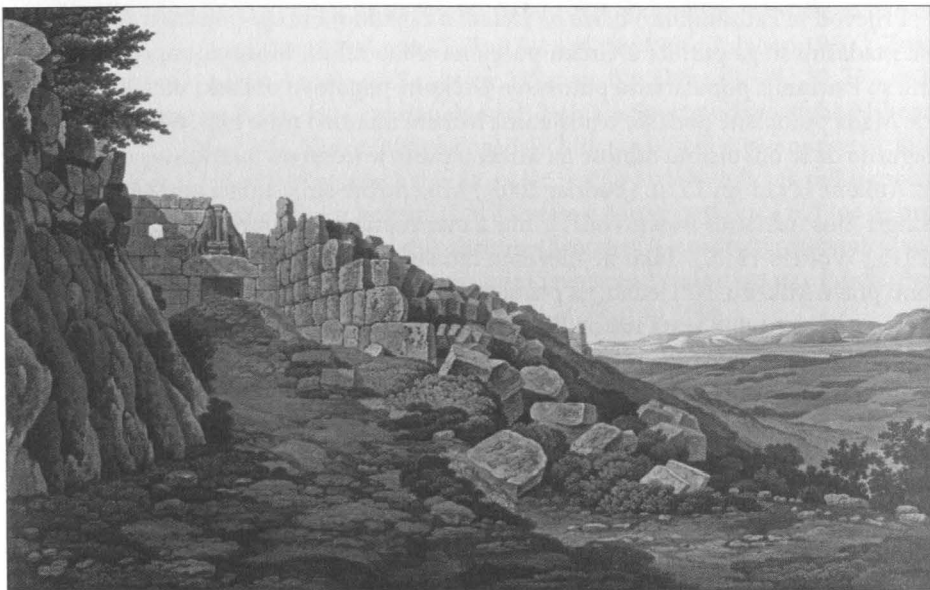
Prijevod se Pauzanijina *Vodiča po Heladi* u zapadnoj Europi pojavio u kasnome 18. st. i tadašnji su ga putnici u Grčku počeli naveliko rabiti. Možemo zapravo reći da u 18. st. Pauzanija popularizira putovanja Grčkom, pogotovo obilasku antičkih lokaliteta. Mada putopisne podatke o posjetima Mikeni imamo i prije toga, u 16. i 17. st., nije sigurno da se oni uistinu odnose na Mikenu pošto je jedan od putnika tog doba, Kiriak iz Ankone iz ranoga 15. st. (Bodnar 2003.) Mikenu bio smjestio na mjesto utvrde Katsingri Ajos Adrianos istočno od Tirinta, a ona zapravo leži sjeverno od Tirinta (Karo 1915.; Wolters 1915.). Tako ne možemo biti sigurni da su putnici 16. i 17. st. opisali onu pravu Mikenu. Niti jedan, na primjer, ne spominje Lavlja vrata (French 2002.: 19). Prvi spomen Lavljih vrata nakon Pauzanije pronalazimo tek oko 1700. g. u djelu Francesca Vandeyka, inženjera mletačkoga zapovjednika Morosinija. Vandeyka je Mikena zanimala prvenstveno kao potencijalan izvor tesanoga kamena za gradnju bedema oko Nauplija. Neki čak misle da je tek Vandeyk razotkrio reljef Lavljih vrata koja su se u stoljećima nakon Pauzanija polako bila gubila pod naslagama zemlje (*ibid.*).

Prvi poznat crtež Mikene izradio je Francuz Michel Fourmont koji je lokalitet posjetio 1729. g. sakupljajući antikvitete za francusku kraljevsku zbirku. Fourmont je i autor karte Argolide, zagonetne po pitanju položaja moderne Mikene. Iz te se karte, naime, ne može razaznati da li je suvremeno selo pored mikenske citadele još uvijek ležalo na mjestu gdje je danas parkiralište za posjet lokalitetu (tu se ostaci tog sela još i vide, a tu je ono bilo i u Vandeykovo vrijeme), ili je ono za Fourmonta već bilo preseljeno nešto niže gdje se nalazi danas, a gdje ga smješta i putopisac Gell tijekom putovanja 1804. – 1805. godine (Gell 1810.). Tada je naziv ovoga sela bilo Charvati (Schliemann nam u svom dnevniku donosi da je toponim turcizirana verzija arapske riječi sa značenjem »ruševina«, v. Calder & Traill 1986.: 156), a danas se zove Mikena po lokalitetu.

I drugi su francuski putopisci nakon Fourmonta izrađivali karte Argolide i općenito Peloponeza, koji se tada nazivao Morea (moderni putopis Moreom napisan u stilu tih novovjekovnih sastavio je Robert Liddell, 1958.). Početkom 19. st. arheološke ostatke Grčke počinju pohoditi i Britanci, koji nam donose detaljnije opise bedema, pa znamo da je i sporedni ulaz u Mikenu, a ne samo onaj glavni, tada bio jasno vidljiv. Najznačajniji takvi britanski putopisci su William Gell (1810.: 28–43, 149–153), Edward Dodwell (1821.: 106; 1834.: 4–8) i William Leake (1830., vol II: 364–387; 1846.: 254–258).⁷ U Gellovo je doba bilo poznato već pet od ukupno devet tolosa Mikene, no nisu svi bili interpretirani kao grobnice, već ili kao riznice ili, u slučaju tolosa Kato Fournu, kao ulaz u grad (Gell 1810.: 43). Leake spominje četiri riznice. Mada kaže da se slaže s Pauzanijinom interpretacijom ovih građevina kao riznica za dragocjenosti,⁸ spominje da novija tumačenja navode da su ovo bile obiteljske grobnice mikenskih heroja (Leake 1846., vol. II: 255–258).

⁷ Leake (1846., vol. II: 369): »... everything left at Mycenae dates from the heroic ages... the description of Pausanias shows that Mycenae has undergone less change since he travelled, than any other place in Greece.«

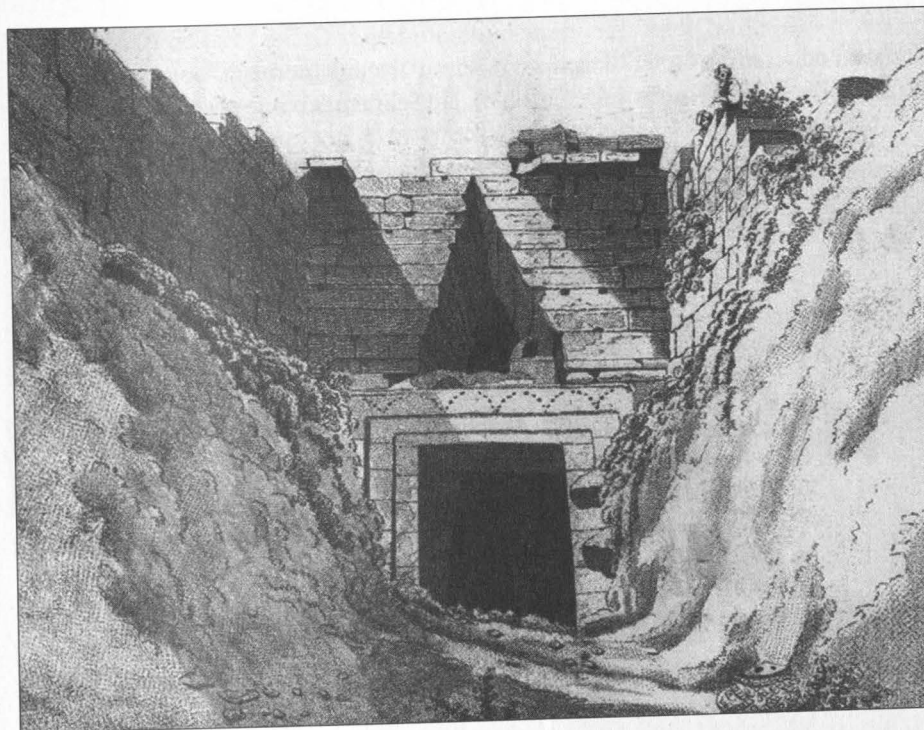
⁸ Leake 1846., vol. II, 386: »...treasuries themselves.. being nothing more than fabrications in masonry on the barbarous principle of securing treasures by burying them in the ground...«

Slika 1: Lavlja vrata (Dodwell 1821.: 107)

Među Britancima koji su tijekom 19. st. posjetili Mikenu su i dva dobro poznata lorda: lord Elgin i lord Sligo. U to je doba Grčka još dijelom otomanskoga carstva. Turski su vladari lordu Sligo dopustili skinuti ukrasne polustupove s ulaza u Atrejevu riznicu, pa ih se tako danas može vidjeti na ulazu u prapovijesnu grčku zbirku Britanskoga muzeja u Londonu. Elgin je pak htio odnijeti reljef Lavljih vrata, ali je on bio pretežak za transport (Mylonas 1983.: 18). Sačuvan nam je veoma živopisan opis Elginove supruge kako se sa sinom britanskoga konzula uvlači u Atrejevu riznicu kroz trokutast otvor iznad samoga ulaza (Nisbet 1926.: 183; Nagel 2004.: 127). Dromos Atrejeve riznice tad je očito bio prekriven zemljom, a opisani je otvor rasteretni trokut čija je funkcija bila smanjiti pritisak na monolitni nadvratnik ulaza u riznicu. Prvo iskopavanje Atrejeve riznice, točnije čišćenje ulaza, predvodio je C. R. Cockerell tijekom svojih putovanja 1810. – 1817.g. (Cockerell 1903.).

Lord Elgin, lord Sligo i Veli Paša iz Nauplija nastavili su nesmiljeno odnositi grčku arheološku građu sve dok 1830.g. Grčka nije oslobođena turskoga jarma. God. 1833. uspostavljen je Grčki arheološki zavod u Ateni. Mikena je jedan od prvih lokaliteta čijem se istraživanju ovaj zavod posvetio. Grčki arheolog Kyriakos Pittakes 1841.g. raščistio je Lavlja vrata (*Praktika* 1840. – 1841.: 136–138). Otprilike iz toga su vremena i poznati akvareli Mikene Edwarda Leara koji lokalitet prikazuju u već djelomično raščišćenome stanju (French 2002.: sl. 2).

Slika 2: Prilaz Atrejevoj riznici (Gell 1810.)

Schliemannova iskopavanja

Heinrich Schliemann Mikenu je prvi put posjetio 1868.g. Iz njegova dnevnika, gdje su detaljno opisana Lavlja vrata i unutrašnjost Atrejeve riznice, saznajemo da je ovaj posjet trajao tri sata (Calder & Traill 1986.: 126). God. 1870. Schliemann je zatražio formalnu dozvolu za iskopavanje Mikene, ali se ubrzo odlučio posvetiti iskopavanjima na Hisarliku (lokalitetu koji je prepoznao kao Homerovu Troju), koja su kulminirala otkrićem tzv. Prijamova blaga 1873.g. Zbog otuđenja ovoga blaga privremeno mu je poništena dozvola za iskopavanje Troje, i on odlazi u Grčku s namjerom da se posveti Mikeni. No nakon trojanskoga skandala Schliemann u Grčkoj nije naišao na širem otvorena vrata. Frustriran sporim pregovorima oko dozvole za iskopavanja, početkom 1874.g. (24. veljače do 2. ožujka) na jugozapadnome dijelu mikenske citadele postavio je trideset i četiri probne sonde, duboke oko 5 m, i pronašao mnoštvo keramike, figurina i jednu neukrašenu grobnu stelu (Demakopoulou 1990.: 88–89). Veoma brzo grčki je ministar kulture saznao za ova ilegalna iskopavanja i poslao ljuto pismo lokalnim vlastima Argolide s naredbom da se Schliemann odmah zaustavi i da se svi nalazi konfisciraju (Ludwig 1931.: 156–160). Schliemann je ovaj neugodan incident uspio veoma brzo riješiti i 29. ožujka 1874.g. dozvola mu je odobrena, ali pod uvjetom da sve Schliemannove radove u Mikeni nadgleda Panayotis Stamatakis, predstavnik Arheološkoga zavoda u Ateni. Stamatakis je nadalje trebao preuzeti

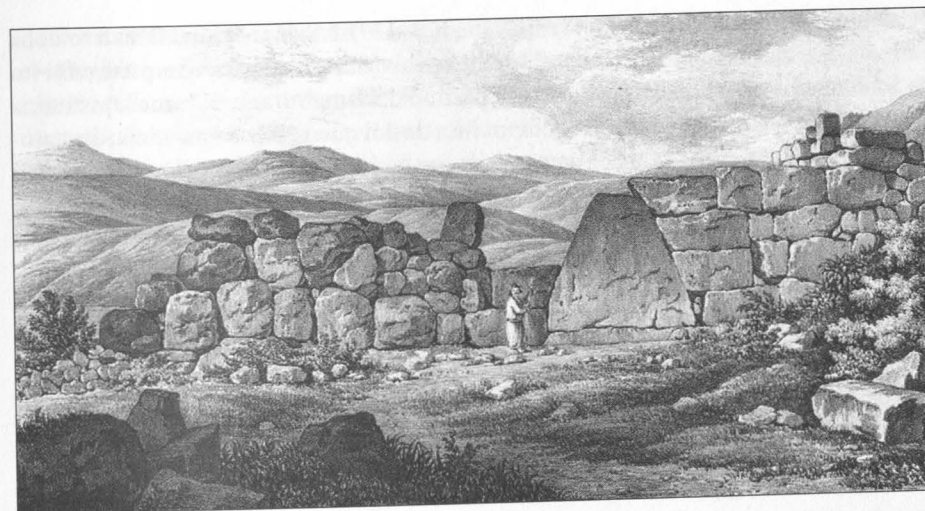
sve otkrivene nalaze, pazeći da oni ne budu otuđeni iz Grčke.⁹ Nakon iskopavanja ti su nalazi odneseni u Atenu i kasnije izloženi u Nacionalnome arheološkom muzeju (Wace & Wace 1964.; Zafiropoulou 2004.). No Schliemann nije odmah po odobrenju ove dozvole započeo s iskopavanjima Mikene. 1875. godinu on je proveo u sudskoj parnici koju je turska vlada protiv njega pokrenula zbog otuđenja trojanskoga blaga. Parnica je zaključena tako da je Schliemann morao platiti golemu odštetu (Calder & Traill 1986.: 127) i tek se po završetku ovoga procesa mogao posvetiti pripremama za iskopavanje Mikene.

Slika 3: Heinrich Schliemann
(Schuchhardt 1891.: 1)

7. kolovoz 1876.g. uzima se kao datum Schliemannova (legalnog) početka kopanja Mikene. Njegova supruga Sofia vodila je iskopavanja na području oko »riznice« podno citadele (kasnije nazvane Klitemnestrin tolos), a on sam na prostoru unutar bedema odmah iza Lavljih vrata. Za ova se dva područja odlučio zato što su nalazi iz prethodnih probnih sonda (iz 1874.g.) tu bili veoma obećavajući. K tome se Schliemann poveo za Pauzanijinim navodom (II, 16) da grob Homerova junaka Agamemnona leži unutar bedema, a Schliemannu je, kako već znamo iz priča o otkriću Troje, bilo veoma važno potvrditi istinitost Homerovih epova. Schliemannov se pristup u odabiru lokacija za iskopavanje pokazao opravdanim i pod slojevima nagomilane zemlje odmah unutar bedema (a iz Dodwellovih crteža vidimo da je prostor iza Lavljih vrata bio zatrpan sve do visine lavljega reljefa, Dodwell 1834.: 48) pronašao je kružnu građevinu sa skupnim grobnicama, kasnije nazvanu Grobni krug A. Ovaj se krug sastoji od sveukupno šest skupnih grobnica s najluksuznijim grobnim priložima cijeloga mikenskog svijeta. Pet je grobnica ovoga kruga otkrio Schliemann 1876.g. (za detaljan opis njihova otkrića v. Schliemann 1878.; Schuchhardt 1891.: 134–298), a šestu grobnicu i ostavu zlatnih i srebrnih predmeta odmah uz grobni krug pronašao je Stamatakis 1877.g. (Praktika 1878. – 1879.: 16; Thomas 1938. – 1939.) nakon Schliemannova odlaska iz Mikene.

⁹ Djelomično je i sam Schliemann bio predložio takav dogovor shvativši da je to jedini put ka dobivanju dozvole za iskopavanje. Tako u svome pismu ministru Valanopoulou 20. ožujka 1874.g. kaže: »Your Excellency, for the purpose of illuminating the expedition of the Greeks to Homeric Ilium it is most necessary for me to make excavations at Mycenae; both in the name of learning and in the name of the glory of Greece I beg you, Your Excellency, to grant me the permission for this. Such antiquities as I may find I am obliged to hand over to whatever delegate the Government shall appoint to accompany me, and I reserve only the right to their publication. And if I discover treasure I shall leave the Government to act according to the law.« (Petraikos 1990.: 106). Schliemann je također ponudio da sva iskopavanja budu o njegovome trošku.

Slika 4: Prostor unutar Lavljih vrata (Dodwell 1834.: 48)

Schliemann je naime Mikenu napustio naprasito, 2. ili 3. prosinca 1876.g., dakle još prije dovršetka iskopavanja. Njegov je odlazak bio toliko nagao i teatralan, da neki misle da je bio povezan sa Schliemannovim gnjevom oko priča da je dosta zlatnih nalaza iz grobnoga kruga kupio drugdje, te da je dao izraditi i dodatne kopije, da bi ih podmetnuo u grobnice i zatim u velikom stilu otkrio (Traill 1995.: 168–174). Drugi pak misle da je Schliemannu jednostavno bilo prekipjelo neprestano se pripraviti sa Stamatakisom. Iz Schliemannova dnevnika i Stamatakisovih izvješća u Atenu znamo da su odnosi između ove dvojice bili veoma loši. Stamatakis se tako žalio da je Schliemann znao istovremeno imati i po više od stotinu radnika, koji bi ponekad kopali na čak sedam različitih lokacija, pa mu je stoga bilo veoma teško nadzirati sve Schliemannove radove (*ibid.* 149). K tome je Stamatakisov zadatak bio da sa svojim pomoćnicima očisti i katalogizira sve nalaze, da vodi dnevnike iskopavanja i redovito izvještava Ministarstvo kulture, što je zbog opsežnih Schliemannovih radova bilo izuzetno zahtjevno. Schliemann je često imao izljeve bijesa kad bi ga Stamatakis pokušao limitirati u iskopavanjima,¹⁰ a čini se da je i podmićivao radnike da njemu, a ne Stamatakisu potajno

¹⁰ U svome dnevniku od 17. kolovoza 1986. pri opisu radova oko Klitemnestrina tolosa Schliemann npr. kaže: »Had today 8 workmen in the Treasury, where I found by 2 p.m. the triangular space above the entrance, which may be 8–9 metres below it. But on act of the great rudeness and the insults of Stamatakis, I stopped the work there altogether.« (Calder & Traill 1986.: 147). Nakon nekoliko dana izgleda da je Schliemann nastavio kopanje tolosa te da je došlo do nove svađe koju Stamatakis u svom izvješću Ministarstvu kulture opisuje ovako: »He [Schliemann] replied in a hostile manner, as is his custom, that he was going to clean out the entrance to the underground chamber and that if I was not equal to the task, the Ministry would send more officials.« (Traill 1995.: 146). Ovo je samo jedan primjer učestalih svađa između Schliemanna i Stamatakisa. Njih su dvojica radnicima često davali oprečne zapovijedi što je dovelo do zbrke i opće tenzije na lokalitetu. Schliemann je čak otišao tako daleko da je Stamatakisa nazvao barbarinom i neciviliziranim, a Sofia ga je pred radnicima nazvala nepismenim i sposobnim jedino da nadgleda stoku, a ne arheološka istraživanja (*ibid.* 148: 152). Stamatakis je pak Sofiju opisao kao fanatičnoga pristašu ekscentričnoga i nezakonitog ponašanja svoga muža. Nakon nekog su vremena Schliemann i Stamatakis prestali razgovarati ili se čak i pozdravljati, pa se komunikacija koja je bila nužna odvijala preko posrednika (Petraikos 1990.: 110).

predaju zlatne nalaze (Calder & Traill 1986.: 128–129). Mada je Schliemann u to doba Stamatakisa smatrao najvećim neprijateljem, upravo Stamatakisu trebamo zahvaliti što su Schliemannova iskopavanja u Mikeni pomno dokumentirana. K tome konstantna prisutnost Stamatakisova, koji je Schliemannu doslovno »visio nad glavom«, umanjuje vjerodostojnost optužbi o Schliemannovome falsificiranju nalaza (Demakopoulou 1990.: 93). Veliko je iznenađenje da nakon svih njihovih neprijateljstava Schliemann (1886.: 368) preranu Stamatakisovu smrt opisuje kao velik gubitak.

Rezultate svojih kratkih (svega četiri mjeseca), ali izuzetno uspješnih istraživanja u Mikeni Schliemann je objavio već 1878. godine. Predgovor njegovoj knjizi napisao je William E. Gladstone, homerolog i četiri puta britanski premijer, pokazujući na taj način kakvo je u to vrijeme bilo značenje homerske arheologije i kolika je bila Schliemannova slava u Velikoj Britaniji. Navodno je Schliemann bio ponudio iz Atene u London donijeti Prijamovo blago i upriličiti izložbu u znak zahvalnosti Gladstonu za njegov predgovor (neki pak misle da je ova izložba bila adut kojim je iznudio predgovor od Gladstona, vidi Traill 1995.: 176). Bez obzira na Schliemannovu tešku narav i težnju za slavom, on će nam ostati zapamćen kao prvi službeni istraživač Mikene. Iskopavanja je s obzirom na tad slabe arheološke standarde, jer vrijeme je to kad je arheologija još u povojima, obavio korektno (Dickinson 1976.). A još značajnije je to da je zahvaljujući svome radu i publikacijama privukao svjetsku pozornost na ovaj lokalitet. Schliemann je tako s pravom zaslužio titulu »oca egejske arheologije« (Mylonas 1983.: 19).

Slika 5: Heinrich Schliemann na samim Lavljim vratima (oslanja se na reljef) i Sofia Schliemann koja sjedi na kamenu desno od vrata (Duchêne 1995.: 82)

Iskopavanja u Mikeni nakon Schliemanna

Kako su Schliemannova otkrića u Mikeni pobudila pažnju javnosti, uslijedili su posjeti novinara i opširne reportaže u tiskanim medijima (npr. detaljan prilog Williama Simpsona u časopisu *Illustrated London News*, 1977.g.). Na inicijativu Njemačkoga arheološkog instituta u Ateni, njemački je vojni inženjer Bernard Steffen 1881. – 1882. rekognoscirao Mikenu i područje neposredno oko nje. Objavio je izuzetno precizne planove pojedinih dijelova citadele (Steffen 1884.) koji daju jasnu sliku lokaliteta u razdoblju između Schliemannovih i Tsountasovih istraživanja. U narednih stotinjak godina Steffenovo je rekognosciranje ostalo najtemeljitijim.

Christos Tsountas u Mikeni je kopao od 1884. – 1902.g., djelomično paralelno sa svojim iskopavanjima neolitičkih lokaliteta u Tesaliji. Tsountasu imamo zahvaliti za otkriće palače na vrhu mikenske citadele, otkriće daljnja četiri tolosa i više od stotinu grobnih komora oko grada. Rezultati Tsountasovih iskopavanja u Mikeni nisu bili tako spektakularni kao Schliemannovi, ali se može reći da su bili mnogo temeljitiji i znanstveniji (Tsountas & Manatt 1897.).

Na prijelazu s 19. na 20. st. žarište arheološkoga interesa se u Grčkoj preselilo s kopna na Kretu gdje 1900.g. Sir Arthur Evans otkriva Minosovu palaču u Knosu (Tomas 2008.). U Mikeni su se vršila tek skromnija iskopavanja koja su vodili D. Evangelidis 1909.g., Rodenwaldt 1911.g. i A. Keramopoulos 1917.g. (bibliografija u Mylonas 1957.: 9). Tek nakon 1. svjetskoga rata, točnije 1920.g. iskopavanja se u Mikeni nastavljaju u intenzivnijem obliku. Predvodi ih Alan Wace (1949.) kojemu Mikena ostaje fokusom arheološkoga djelovanja sve do njegove smrti 1957.g. Njegov rad nastavlja poznata imena grčke arheologije, kao što su George Mylonas (1957.; 1966.), lord William Taylour (1964.), Spyros Iakovidis (1983.) te kći Alana Wacea, Elizabeth French (2002.).

Najspektakularniji dodatak slavi ovoga lokaliteta tijekom 2. pol. 20. st. bilo je slučajno otkriće Grobnoga kruga B 1951.g. (Mylonas & Papademetriou 1952.). Tijekom priprema za Olimpijske igre 2004. podno same citadele sagrađen je Arheološki muzej u kojemu su izložene kopije najslavnijih mikenskih predmeta iz Nacionalnoga arheološkoga muzeja, te originalni artefakti koji nisu bili odneseni u Atenu (Spathari 2003.).

Opis Mikene¹¹

Bedemi citadele

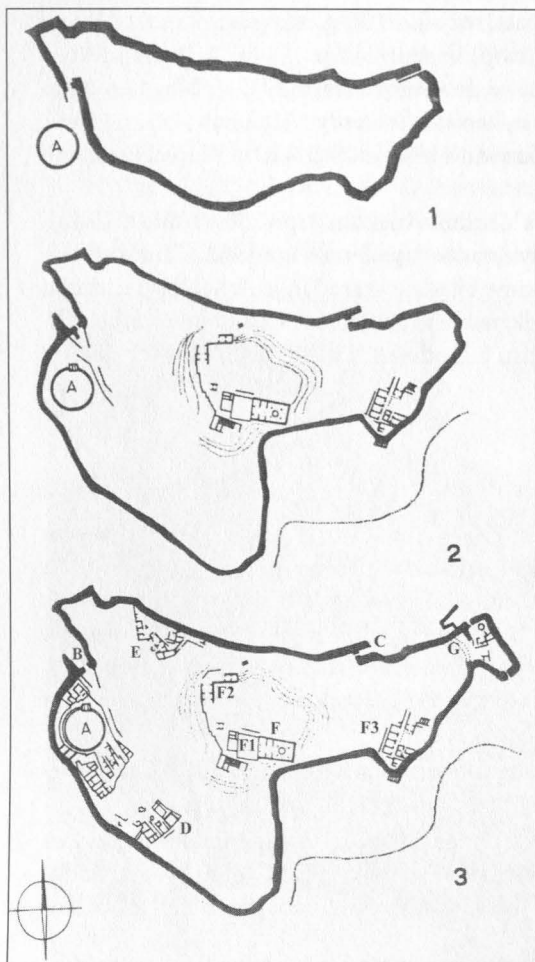
Mikenska je citadela smještena na brežuljku visokom 40-tak metara, južnu mu stranu čini strma i nepristupačna litica. Brežuljak je nastanjen već u neolitiku. Na mjestu kasnije palače nađeni su brojni ranobrončanodobni fragmenti, dok iz srednjeheladskoga razdoblja potječu ostaci nekropole i stambene arhitekture, ali bedema nije bilo. Mikena je bedemom utvrđena oko 30 – 50 godina nakon Tirinta, tj. polovicom 14. st. pr. Kr. No mikenski bedem nije sav sagrađen u isto vrijeme već u tri različita navrata (Iakovidis 1983.: 70–72):

1. faza: sredina 14. st. pr. Kr. Glavni je ulaz otprilike na istome mjestu gdje su kasnije sagrađena monumentalna Lavlja vrata.
2. faza: oko sto godina kasnije. Ovo je razdoblje najvećega prosperiteta Mikene. Površina citadele je 40% veća nego prije, bedem sada okružuje Grobni krug A, dodana su Lavlja i sjeverna vrata, a na desnoj strani Lavljih vrata postavljen je obrambeni bastion dug oko 15 m, širok oko 7 m.
3. faza: oko 1200.g. pr. Kr. Dodano je sjeverozapadno proširenje da bi se zaštitila podzemna cisterna pitke vode, presudna u slučaju opsade grada.

¹¹ Glavni izvori za ovaj opis jesu: Wace, French & Williams 1976.; Iakovidis 1983., Mylonas 2002.; French 2002.

U završnoj fazi citadela je pokrivala površinu od oko 30,000 m², a cjelokupna dužina bedema iznosila je 900 m (detaljan opis mikenskoga bedema može se naći u Scoufopoulos 1971.: 34–46). Danas vidljivi ostaci bedema u potpunosti su mikenski osim tzv. poligonalne kule i dijela sjevero-zapadnoga proširenja citadele – ovi su obnovljeni u 3. st. pr. Kr. Najviši sačuvan dio bedema je uz Grobni krug A – 8,25 m, najdeblji kod Lavljih vrata – 6,20 m, a najtanji iznosi 3,80 m. Zid je sagrađen u kiklopskome stilu (Tomas 2008a), tj. od velikih neobrađenih gromada kamena. Jedini dio bedema gdje je kamen bio tesan je onaj uz Lavlja vrata. Temelja nije bilo, već su kameni blokovi postavljeni direktno na živu stijenu koja bi se po potrebi zaravnala klesanjem ili umetnutim kamenčićima.

Mikena je imala dva glavna ulaza: Lavlja vrata (sl. 6/B) i sjeverni ulaz (sl. 6/C). **Lavlja vrata** visoka su nešto preko 3 m, široka su oko 4,5 m. Prag i nadvratnik masivni su monolitni, svaki je težak oko 20 tona. Da bi se rasteretio pritisak na nadvratnik i time smanjila mogućnost njegova pucanja, ostavljen je nad njim trokutast prostor (tzv. rasteretni trokut, vidljiv i nad ulazima svih mikenskih tolosa), koji je onda zamaskiran slavim i zasad unikatnim reljefom s prikazom dvaju lavova (ili dvije lavice, ne zna se točno pošto im nedostaju glave) s minojskim stupom između njih. Sama vrata bila su drvena i tako nam nisu ostala očuvana, ali se u pragu i nadvratniku još vide udubljenja za njihov nasad. Vidljiva su i udubljenja u dovratnicima, ovaj put za gredu kojom su se vrata iznutra mogla zakračunati. Odmah nakon što se kroz Lavlja vrata uđe u citadelu s lijeve je strane vidljiva mala niša, udubljena u sam bedem. Prije se mislilo da je to sklonište za stražara, no njezne male dimenzije sugeriraju drugačija tumačenja: kućica za psa ili svetište božanstvu koje je štitilo ulaz u citadelu. Nešto slično može se vidjeti uz sjeverna vrata Tirinta, na ulazu u atensku akropolu, te uz jedan od ulaza Troje IV.

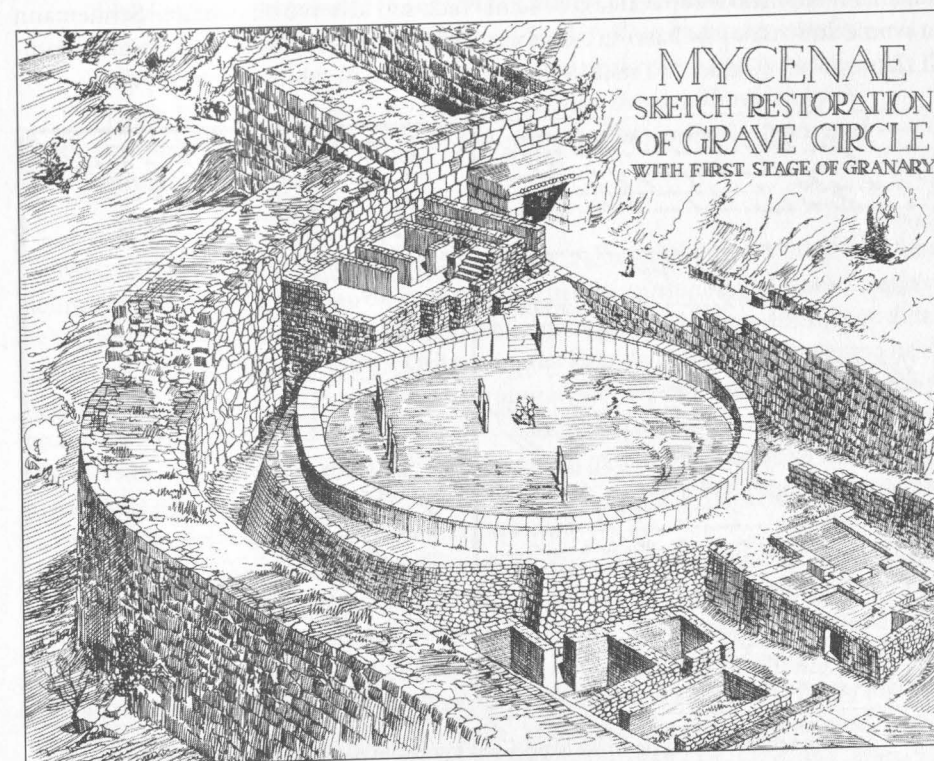
Slika 6: Tri faze izgradnje mikenskih bedema (Iakovidis 1983.: 29). A – grobni krug A, B – Lavlja vrata, C – sjeverni ulaz, D – kultni centar, E – sjeverozapadne kuće, F – palača (1: megaron, 2: rezidencijalna četvrt, 3: istočno krilo), G – podzemna cisterna

Sjeverni ulaz je manji: visok oko 2,5 m, širok oko 1,5 m. Kako nije sačuvan u cijelosti, ne znamo da li je i ovaj ulaz imao rasteretni trokut. No utori za vrata nalik onima na glavnome ulazu vidljiva su i ovdje, pa su iskorištena za postavljanje rekonstruiranih drvenih vrata te grede za njihovo zatvaranje iznutra. U bedemu odmah po ulasku vidljiva je niša nalik onoj uz Lavlja vrata.

Nekoliko tajnih ulaza u citadelu nalaze se na njenome sjeveroistočnom proširenju.

Građevine unutar citadele

Prva građevina na koju nailazimo po ulasku u citadelu proslavljeni je **Grobni krug A** (sl. 6/A).¹² Naziv »krug« dolazi od kružnoga zida sagrađenog da bi ogradile kraljevske grobnice s kraja sredonjoheladskoga i početka kasnoheladskoga razdoblja (oko 1600. g. pr. Kr.). Kružni je zid naglašen dvostrukim vijencem od oko metar visokih vertikalnih kamenih ploča. Te su ploče povezane vodoravnim pločama tvoreći tunel nepoznate namjene. Promjer kruga iznosi 27,5 m s ulazom prema Lavljim vratima. Već je rečeno da se krug sastoji od šest grobnica, pet ih je otkopao Schliemann, a šestu Stamatakis.

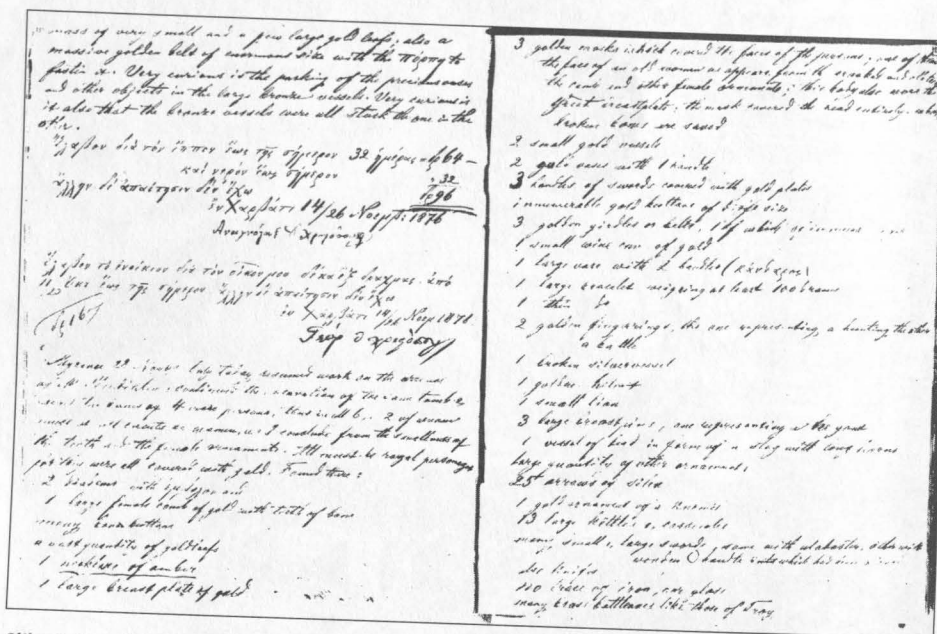

Slika 7: Rekonstruiran izgled Grobnoga kruga A (crtež Piet de Jong, reproduciran u Wace 1949.)

¹² Oba su grobna kruga detaljno opisana u Mylonas 1966.: 89–110; Demakopoulou 1990.: 93–101.

Radi se o skupnim grobnicama, sveukupno je tu pokopano sedam muškaraca, osam žena i dvoje novorođenčadi. Grobnice imaju oblik okna (*shaft-graves*), duboke su oko 4 m i pravokutna su oblika. Stjenke su im obzidane i bile su prekrivene kamenim pločama (u stjenkama se još vide utori za drvene grede koje su te ploče držale). Grobnice su na površini bile obilježene kamenim stelama, od kojih je većina bila reljefno ukrašena scenama lova ili utrke kočiju, te spiralama.

Grobnice su očito pripadale vladarskim obiteljima Mikene. Mada su se one prestale koristiti nakon 1600.g. pr. Kr. stanovnici grada štovali su ih još stoljećima, pa je baš zato u drugoj fazi gradnje bedema on i proširen da bi ovaj važan spomenik precima bio uključen u perimetar grada. Da su ovdje bili pokopani najviši slojevi društva znano po izuzetno luksuznim grobnim priložima. Ne radi se samo o najbogatijima priložima u sve tri egejske civilizacije, već i o izuzetno profinjenim umjetničkim predmetima (Towsend Vermeule 1975.).¹³ Službeni zapisi donose nam da je u Grobnome krugu A pronađeno oko 14 kg zlatnih predmeta, s tim da je više od polovice pronađeno u grobnici IV. Najluksuzniji prilozi otkriveni su svega par dana prije no što je Schliemann napustio iskopavanja u Mikeni. Tada su i kiše već bile obline i Schliemann u svome dnevniku piše kako su on i supruga Sofia klečali u blatu i sami iz njega vadili zlatne nalaze (Calder & Traill 1986.: 131, 249).

Slika 9: Stranice Schliemannova dnevnika iskopavanja s popisom zlatnih nalaza iz Grobnoga kruga A (Arhiv biblioteke Gennadius, Atena)

¹³ Dobar dio zlatnih predmeta tih grobnica bio je produkt minojskih umjetničkih radionica, kao što je ustvrdio još i sam Arthur Evans (1929.), ali su zasad još nejasni mehanizmi kojima su ti predmeti stigli na grčko kopno.

Schliemann je bio toliko uzbuđen otkrićem ovih grobnica da je 28. studenog 1876.g. kralju Grčke Georgu poslao telegram u kojem kaže:

»With great joy I announce to Your Majesty that I have discovered the tombs which the tradition proclaimed by Pausanias indicates as the graves of Agamemnon, Cassandra, Eurymedon and their companions, all slain at a banquet by Clytemnestra and her love Aegisthos.«

(Traill 1995.: 162; ovakav je njegov zaključak detaljnije izložen u Schliemann 1878.: 336–349).

Schliemann je zapravo bio opsjednut željom da dokaže istinitost Homerovih epova, pa je često hrlio u preuranjene i netočne zaključke. Tako on u svome često citiranom izvješću za *Times* od 1. prosinca 1876.g. opisuje iskopavanje V. grobnice Grobnoga kruga A tvrdeći da je jedan od ukopa bio kralja Agamemnona:

»... although the head of the first man was covered with a large massive golden mask and immense golden breastplate, his skull crumbled away on being exposed to the air and but a few bones could be saved.... But of the 3rd body... the round face with all its flesh had been wonderfully preserved under its ponderous golden mask; there was no vestige of hair, but both eyes were perfectly visible, also the mouth which by the enormous weight that had been pressing upon it, was wide open and showed 32 beautiful teeth...«

(Calder & Traill 1986.: 254).

Ovo treće tijelo Schliemann je interpretirao kao Agamemnonovo. Ono je bilo tako dobro očuvano da se činilo kao da je na neki način bilo mumificirano. I ono se nakon nekog vremena raspalo, ali je prije toga Schliemann uspio dati izraditi njegov detaljan crtež. Schliemann u dopisu grčkim novinama kaže da je ova mumija veoma nalik njegovoj vlastitoj predodžbi kralja Agamemnona i taj je Schliemannov opis kasnije preformuliran u dobro poznatu rečenicu: »I have gazed on the face of Agamemnon« (Traill 1995.: 163). Ne znamo da li je on tada mislio na samo lice mumije ili na zlatnu masku koja ga je prekrivala. Naime, upravo u tom V. grobu nađena je ona slavna maska koja je pogrešno nazvana Agamemnonovom.

Mada se tad činilo da je Schliemann uistinu otkrio Agamemnonov grob, kasnije se pokazalo da su sve grobnice Grobnoga kruga A bile dobrih 400 godina starije od vremena u kojem je mogao živjeti Agamemnon (sjetimo se da je trojanski rat datiran 1193 – 1184.g. pr. Kr., a grobnice su iz oko 1600.g. pr. Kr.). Niti jedno od drugih imena pripisanih mikenskim grobovima (Atrejeva riznica, Klitmnestrin i Egistov tolos) nije primjereno, pošto su i te grobnice mnogo ranije. Mada su dakle sva ta imena plod Schliemannove mašte, zadržana su kao konvencija (Mylonas 1957.: 14–15, n. 39). Treba napomenuti i to da neki sumnjaju u autentičnost tzv. Agamemnonove maske, tvrdeći da je ona falsifikat koji je Schliemann sam podmetnuo u grob (Calder 1999.; Traill 1999.). Arheolozi tvrde suprotno, maska je autentična, ali ne ona koju je Schliemann izvorno nazvao Agamemnonovom. Ta »prva« Agamemnonova maska stajala je na licu gore

spomenute mumije, no ona predstavlja debeljuškasta čovjeka s velikim obrazima. Izgleda da je Schliemann tek naknadno zaključio da nešto kasnije otkrivena maska s brkovima i bradom te dugim tankim nosom predstavlja mnogo muževnijeg, autoritativnijeg i impresivnijeg muškarca, pa je onda ona proglašena Agamemnonovom (Demakopoulou 1999.; Dickinson 2005., Graziadio & Pezzi 2006.). Od sveukupno pet zlatnih maski iz Grobnoga kruga A, upravo ta je postala najpoznatija.

Grobni krug A okružen je s nekoliko kuća, uključujući tzv. žitnicu te kuću u kojoj je pronađen poznati krater s prikazima ratnika (Schliemann je mislio da je to bila Agamemnonova palača). Prateći obris bedema u smjeru jugoistoka dolazimo do kompleksa građevina nazvanog **Kulni centar** (sl. 6/D). Tu su nađeni oltari za žrtvovanje, ognjište u obliku potkove, mnoštvo idola i zmija od terakote, te fragmenti fresaka božica koje drže biljke, možda su to bile božice plodnosti. Kuće na **sjeverozapadnom obronku** bedema (sl. 6/E) najprije su bile interpretirane kao helenističke, a zatim se pokazalo da su neke iz mikenskoga doba. U njihovoj blizini je **galerija** nalik onoj u Tirintu, ali mnogo lošije očuvana.

Uspod od Lavljih vrata prema sjeveru vodi nas direktno u **palaču** citadele (sl. 6/F). Schliemann je tu bio postavio neke od svojih probnih sonde, no otkriće palače pripisuje se Tsountasu. Vidljivi su tragovi brojnih faza njene gradnje, a završna je ona s kraja 13. st. pr. Kr., dakle neposredno prije uništenja palače. Ta najkasnija palača sastojala se od tri dijela: službenoga krila na jugu, pomoćnih zgrada na istoku, te najslabije očuvanoga dijela na vrhu brda gdje je vjerojatno bila rezidencijalna četvrt kraljevske obitelji (preko nje je bio sagrađen helenistički hram, koji nam također nije očuvan). Službeni ulaz s monumentalnim stepeništem nalazio se na jugu palače. Dva sporedna ulaza bila su na sjeveru, jedan je od sjevernih vrata citadele vodio direktno u skladišta istočnoga krila.

Najbolje očuvan dio palače jest onaj službeni s megaronom (sl. 6/F1). **Megaron** je najznačajniji dio svake mikenske palače, zapravo središte njenoga političkog života. Razdijeljen je u tri prostorije: portik s dva stupa, vestibul i domos. Domos na sredini ima kružno ognjište s četiri stupa. Stupovi su bili drveni i izgleda da su bili obloženi brončanim oplatama. Oni su držali strop s otvorom nad ognjištem kroz koje je izlazio dim. Uz ognjište je obično bilo postavljeno drveno kraljevo prijestolje. Pod i zidovi bili su luksuzno ukrašeni.

Megaron Mikene napola je rekonstruiran, pošto se urušio s dijelom kiklopskoga zida. Njegove su dimenzije 23 x 11,5 m, a ognjište mu ima promjer od 3,5 m. Pred samim megaronom nalazi se oveće ceremonijalno dvorište s podom razdijeljenim u kvadrante s linearnim ukrasima u žutoj, crvenoj i plavoj boji. Službeni je dio palače od onoga rezidencijalnog (sl. 6/F2) bio odijeljen dugačkim hodnikom na kraju kojega je bila kupaonica u kojoj je prema legendi bio ubijen Agamemnon (danas je ta kupaonica prekrivena modernom stazom za turiste).

Istočno krilo palače (sl. 6/F3) sastoji se od raznih pomoćnih zgrada, uključujući skladišta i radionice (fragmenti slonovače, komadići zlata, odbačeni komade bronce i poludragog kamenja, te pigmenti dokazuju da su se ovdje nalazile i umjetničke radionice).

Na samome rubu citadele nalazi se **sjeveroistočno proširenje** (sl. 6/G). Taj je dio u citadelu uključen proširenjem bedema u završnoj fazi njegove gradnje krajem 13. st. pr. Kr. Tim se proširenjem u citadelu htjela uključiti podzemna cisterna pitke vode, presudna u slučaju opsade grada, što znači da je stanovništvo Mikene u to doba očito predosjećalo nekakvu opasnost. Cisterna se nalazi 18 m pod zemljom, do nje vodi stepenište od nekih 60-tak stepenica, 1,40 – 2 m široko s početnim krakom nadsvođenim prema kiklopskome principu, dok je ostatak prolaza za stepenište isklesan u stijeni. Sama cisterna ima dimenzije od 1,60 x 0,70 m, duboka je 3,5 m, a stjenke su joj ožbukane da bi se zadržala voda. Ta podzemna cisterna među najimpresivnijim je ostacima Mikene.

Građevine oko citadele

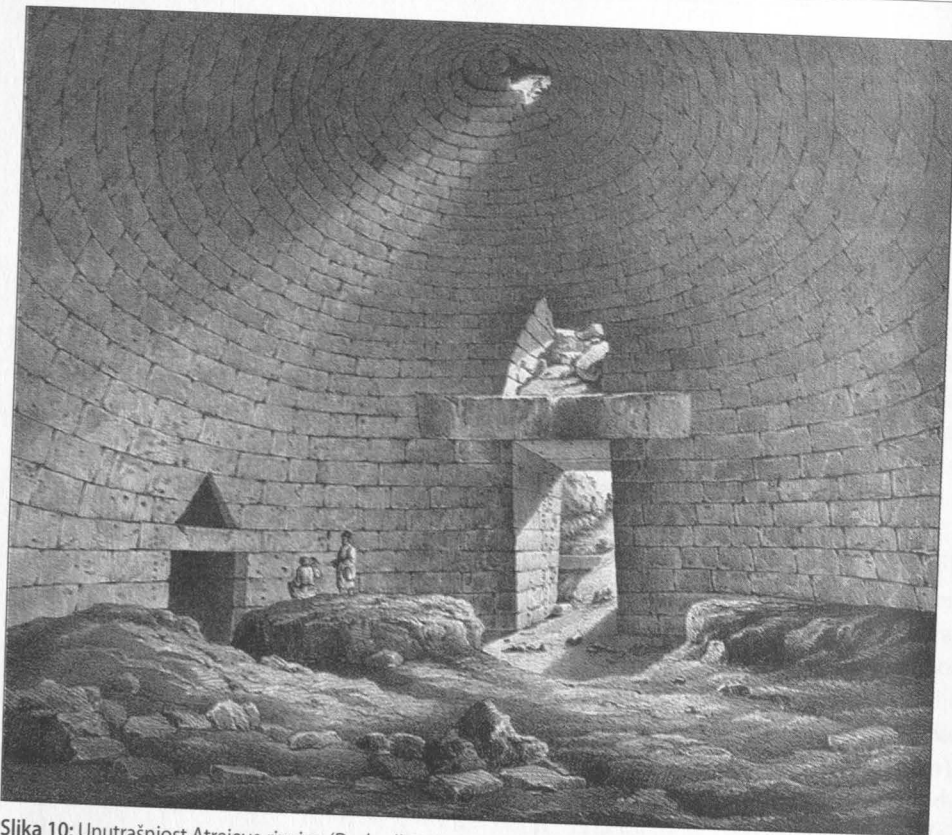
Vidjeli smo u članku o Knosu (Tomas 2008.) da taj grad nije bio limitiran samo na palaču, nego je uključivao i velik broj građevina oko nje. Isti je slučaj i ovdje, pošto u opisu grada Mikene ne mislimo samo na citadelu unutar bedema, već i na prateće objekte oko bedema (Iakovidis & French 2003.).

Na prilazu gradu vidimo izolirane kuće. One su pripadale raznoraznim trgovcima i umjetnicima, pa tako tu nalazimo kuću trgovca vinom, ili pak trgovca uljem. Zatim je tu još devet tolosa (Pelon 1976.), preko 300 grobnih komora (Wace 1932.) te već spomenuti **Grobni krug B** (Mylonas 1964.). Već je rečeno da je taj krug otkriven slučajno 1951.g. dok su radnici čistili prostor oko Klitemnestrina tolosa. Koncipiran je slično kao Grobni krug A, ali ima veći broj grobnica i ukopa (24 grobnice s 35 ukopa) i nešto je skromnijih grobnih priloga. Nakon njegova otkrića je na Marinatosov prijedlog (1953.: 57, n. 2) onaj grobni krug unutar bedema, a koji se dotad nazivao samo Grobni krug, imenovan kao Grobni krug A, a ovaj kao Grobni krug B.

Najimpresivnije građevine izvan bedema Mikene svakako su monumentalne kraljevske grobnice ili **tolosi**. Mikenski tolos sastoji se od tri dijela: pristupnoga hodnika (dromos), vrata (stomion) s masivnim nadvratnikom (lintel) i same kružne grobnice. Kako je lintel bio izuzetno težak (onaj nad Atrejevom riznicom čak 120 tona!), obično se nad njim ostavljao prazan trokutast prostor, tzv. rasteretni trokut. Kružna grobnica ima oblik pčelinje košnice: redovi kamenih blokova ukoso su postavljeni jedni na druge, postepeno se sužavajući prema vrhu i tvoreći oblik kupole. Kad je »kupola« na druga, postepeno se sužavajući prema vrhu i tvoreći oblik kupole. Kad je »kupola« bila dovršena, cijeli se tolos prekrio zemljom, a kako je obično bio postavljen na padini brda, postao bi jedva primjetan u pejzažu (možda se ovim kamufliranjem htjelo spriječiti pljačkanje grobnica). Sveukupno je u Grčkoj otkriveno oko 200 tolosa. Najveći i najimpresivniji jest Atrejeva riznica u Mikeni.

Kako su citadele mikenske civilizacije obično bile sjedišta kraljeva, a kako su se mikenski kraljevi pokapali u tolosima, uobičajeno je da u blizini neke citadele leži barem jedan tolos. Od svih mikenskih citadela Mikena ih ima najviše, čak devet i oni se nazivaju ovako: Atrejeva riznica, Klitemnestrin tolos, Egistov tolos, Lavljji tolos, Epano Fourni, Kato Fourni, Kiklopski tolos, Tolos Panagija i Grobnica genija. Neki su od ovih tolosa podalje od citadele, a neki odmah uz nju.

U Pauzanijino su doba ovi tolosi bili smatrani riznicama, a ne grobnicama. Sad znamo da je to bilo pogrešno, no naziv »Atrejeva riznica« zadržan je iz puke konvencije.

Slika 10: Unutrašnjost Atrejeve riznice (Dodwell 1834.: 51)

Kako nam Pauzanija (II, 16) kaže da su: »Klitemnestra i Egist pokopani malo dalje od gradskog zida. Smatralo se da nisu vrijedni da budu pokopani unutra gdje je ležao Agamemnon i oni koji su skupa s njim ubijeni.«, dva je tolosa odmah izvan bedema Schliemann onda pripisao Klitemnestri i Egistu. Rečeno je već da je atribucija svih grobnica fiktivna, te da su one starije od vremena događaja i likova opisanih u Homera.

Mikenski su tolosi arhitektonska čuda tog vremena. Kako im se divio Pauzanija, tako im se divimo i mi, ili pak novovjekovni putopisci koji su nam svojim opisima nakon stoljeća tišine razotkrili mikenska čuda. Navodimo jedan takav zadivljen opis:

»Sixteen centuries ago that traveller [Pauzanija] was not less bewildered in the dark labyrinth of Mycenaean antiquities, than we are at the present day: history throws no light upon their construction, and all that we can know for certain is, that the architects of those distant days were possessed of science and of genius that have not been surpassed in the later times!«
(Dodwell 1834.: 8).

Mikenski fenomen

Mikena je ponos grčke arheologije, jedan od njenih najslavnijih lokaliteta. To nije zasluga samo njenih impresivnih ostataka, već i svih onih legendarnih heroja vezanih uz njenu dvenu prošlost. Njome je vladao Agamemnon, vjerojatno najpoznatiji grčki kralj, koji je ujedinjene Grke poveo u najveći i najslavniji ratni pohod. Agamemnon personificira moć Grčke još u pradavna vremena. Tako ona zlatna maska, toliko učestala na naslovnica publikacija, nije samo jedna od najvrjednijih i najprepoznatljivijih grčkih umjetnina, već i simbol grčke herojske prošlosti. Nemoguće je posjetiti Grčku, a da se ne nabasa na prikaz Agamemnonove maske, bilo da se radi o reprodukcijama u muzejima, ili o kopijama u suvenirnicama, razglednicama te posterima. Ta je maska toliko slavna da se s pravom za nju kaže: »The Mask of Agamemnon is the Mona Lisa of prehistory« (Gere 2006.).

Ostali nalazi iz Mikene manje su eksponirani, ali zaslužuju jednaku pažnju, pogotovo oni iz Grobnoga kruga A. Svaki posjetitelj Nacionalnome arheološkom muzeju u Ateni ostat će zapanjen količinom zlata središnje, mikenske dvorane u prizemlju muzeja. Schliemann dakle nije nimalo pogriješio kad je u pismu kralju Georgeu 28. studenoga 1976.g. rekao:

»These treasures are in themselves enough to fill a large museum which will be the most wonderful in the world and for centuries to come will attract to Greece thousands of visitors from all countries.«

(Wace & Wace 1964.: 3)

Mikenska zbirka u Ateni i sama Mikena uistinu privlače stotine tisuća posjetitelja iz cijeloga svijeta i tako su postale svojevrsan fenomen (čak i izvor nacionalnoga ponosa, kao što tvrdi recentna studija Cathy Gere [2006.]). Na samome kraju našega priloga slavi drevne Mikene, skrećem pažnju na jednu skromnu građevinu u istoimenome modernom selu koja nam svjedoči o mnogim slavim imenima koja su ovaj lokalitet pohodila i njime bila inspirirana. Radi se o pansionu *La Belle Hélène* gdje je navodno odsjedao Schliemann tijekom svojih iskopavanja. Ovaj je pansion spontano prebrazao u muzej i njegovi su zidovi okićeni entuzijastičnim pismima i bilješkama bezbrojnih kasnijih gostiju, pa su svoj trag ostavili Agatha Christie, Virginia Woolf, Jean-Paul Sartre, Claude Debussy, Bertrand Russell, Heinrich Himmler, Karl Jung, i mnogi drugi. Ondje će vas dočekati prapraunuk vlasnika pansiona iz Schliemannovih dana, samouk »mikenolog« koji će vam rado vam ispričati povijest Mikene i sve njene legende, pokazati slike svojih predaka i slavim gostiju pansiona, te onim nadobudnima pokazati put do manje prominentnih mikenskih grobnica koje su danas obrasli žbunjem. Pravo ime ovoga gospodina je Giorgos, ali će vam se ponosno predstaviti svojim nadimkom – Agamemnon.¹⁴

¹⁴ Zahvaljujem profesoru Z. Šešelju što je nakon članka o Knosu (Latina & Graeca 13) predložio nastavak suradnje u obliku serije članaka o otkrićima homerskih gradova. Zahvaljujem Američkoj školi za klasične studije u Ateni što je mi je za potrebe ovoga članka dopustila pregledati Schliemannov dnevnik iskopavanja Mikene i ovdje reproducirati njegove dvije stranice (slike 8 i 9). Original dnevnika čuva se u Biblioteci Gennadius Američke škole.

Bibliografija

- Alcock *et al.* 2001. – S. E. Alcock, J. F. Cherry & J. Elsner, *Pausanias. Travel and Memory in Roman Greece*, Oxford
- Bodnar 2003. – E. W. Bodnar (ed.), *Cyriac of Ancona. Later Travels*, London – Cambridge, Massachusetts
- Bronner 1939. – O. Bronner, »A Mycenaean fountain on the Athenian Acropolis«, *Hesperia* 8/4, 317–433
- Calder 1999. – W. M. Calder III, »Is the mask a hoax? Nine reasons to be sceptical«, *Archaeology*, July/August 1999., 53–55
- Calder & Traill 1986. – W. M. Calder III & D. A. Traill, *Myth, Scandal and History. The Heinrich Schliemann Controversy and a First Edition of the Mycenaean Diary*, Detroit.
- Castleden 2005. – R. Castleden, *Mycenaeans*, Abingdon
- Cockerell 1903. – C. R. Cockerell, *Travels in Southern Europe and the Levant, 1810. – 1817. The Journal of C. R. Cockerell Edited by his Son S. P. Cockerell*, New York – Bombay
- Demakopoulou 1990. – K. Demakopoulou, »Mycenae«, in K. Demakopoulou (ed.), *Troy, Mycenae, Tiryns, Orchomenos. Heinrich Schliemann: The 100th Anniversary of his Death*; Athens, 88–105
- Demakopoulou 1999. – K. Demakopoulou, »The case for authenticity. Why Calder and Traill are wrong?«, *Archaeology*, July/August 1999, 57–58
- Dickinson 1976. – O. T. P. K. Dickinson, »Schliemann and the shaft graves«, *Greece & Rome*, 23/2, 159–168
- Dickinson 1994. – O. T. P. K. Dickinson, *The Aegean Bronze Age*, Cambridge
- Dickinson 2005. – O. T. P. K. Dickinson, »The face of Agamemnon«, *Hesperia* 74, 299–308
- Dickinson 2006. – O. T. P. K. Dickinson, *The Aegean from Bronze Age to Iron Age. Continuity and change between the twelfth and eighth centuries BC*, London
- Dodwell 1821. – E. Dodwell, *Views from Greece from Drawings by Edward Dodwell*, London.
- Dodwell 1834. – E. Dodwell, *Views and Descriptions of Cyclopien or Pelasgic Remains in Greece and Italy*, London
- Duchêne 1995. – H. Duchêne, *The Golden Treasures of Troy. The Dream of Heinrich Schliemann*, London
- Evans 1929. – A. Evans, *The Shaft Graves and Bee-hive Tombs of Mycenae*, London.
- Fitton 1996. – J. L. Fitton, *The Discovery of the Greek Bronze Age*, Cambridge-Massachusetts
- French 2002. – E. French, *Mycenae. Agamemnon's Capital*, Stroud-Charleston
- Gell 1810. – W. Gell, *The Itinerary of Greece with a Commentary on Pausanias and Strabo and an Account of the Monuments of Antiquity at Present Existing in Nemeia*, London
- Gere 2006. – C. Gere, *The Tomb of Agamemnon. Mycenae and the Search of History*, 2006.
- Graves 1981. – R. Graves, *Greek Myths. Illustrated Edition*, London

- Graziadio & Pezzi 2006. – g. Graziadio & E. Pezzi, »Schliemann and the so-called Agamemnon's mask«, *Studi Micenei ed Egeoanatolici* 48, 113–131
- Hood 1990. – S. Hood, »Schliemann's Mycenae albums«, in K. Demakopoulou (ed.), *Troy, Mycenae, Tiryns, Orchomenos. Heinrich Schliemann: The 100th Anniversary of his Death*; Athens, 113–121
- Hutton 2005. – W. Hutton, *Describing Greece. Landscape and Literature in the Periēgesis of Pausanias*, Cambridge
- Iakovidis 1983. – S. E. Iakovidis, *Late Helladic Citadels on Mainland Greece*, Leiden
- Iakovidis & French 2003. – S. Iakovidis & E. French, *Archaeological Atlas of Mycenae*, Athens
- Inscriptiones Graecae IV – M. Fraenkel (ed.), *Inscriptiones Graecae. IV. Inscriptiones Argolidis*, Berlin, 1902.
- Karo 1915. – g. Karo, »Katsingri«, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung* 40, 106–110
- Leake 1830. – W. M. Leake, *Travels in the Morea*, London (republicirano 1968., Amsterdam)
- Leake 1846. – W. M. Leake, *Peloponnesiaca: a Supplement to Travels in the Moréa*, London (republicirano 1967, Amsterdam)
- Liddell 1956. – R. Liddell, *The Morea*, London
- Ludwig 1931. – E. Ludwig, *Schliemann*, Boston
- Marinatos 1953. – S. Marinatos, »On the new shaft graves of Mycenae«, in *Geras in Honor of A. Keramopoulos, Athens*, 54–86
- Mylonas 1957. – g. E. Mylonas, *Ancient Mycenae. The Capital City of Agamemnon*, London
- Mylonas 1964. – g. E. Mylonas, *Grave Circle B of Mycenae*, Lund
- Mylonas 1966. – g. E. Mylonas, *Mycenae and the Mycenaean Age*, Princeton
- Mylonas 1968. – g. E. Mylonas, *Mycenae's Last Century of Greatness*, Sidney
- Mylonas 1983. – g. E. Mylonas, *Mycenae Rich in Gold*, Athens
- Mylonas 2002. – g. E. Mylonas, *Μυκήναι. Τα μνημεία και η ιστορία τους*, Athens.
- Mylonas & Papademetriou 1952. – g. E. Mylonas & J. Papademetriou, »The new shaft graves of Mycenae«, *Archaeology* 5, 194–200
- Nagel 2004. – S. Nagel, *Mistress of the Elgin Marbles*, New York
- Nisbet 1926. – H.g. Nisbet, *The Letters of Mary Nisbet of Dirleton, Countess of Elgin*, London
- Pelon 1976. – O. Pelon, *Tholoi, tumuli et cercles funéraires*, Paris
- Petrakos 1990. – Ch. Petrakos, »Panayotis Stamatakis and the excavation of Mycenae«, in K. Demakopoulou (ed.), *Troy, Mycenae, Tiryns, Orchomenos. Heinrich Schliemann: The 100th Anniversary of his Death*; Athens, 106–112
- Praktika 1840. – 1841. – *Praktika Archeologikes Eterias*, vol. 1840. – 1841., Athens
- Praktika 1878. – 1879. – *Praktika Archeologikes Eterias*, vol. 1878. – 1879., Athens
- Schliemann 1878. – H. Schliemann, *Mycenae. A Narrative of Research and Discoveries at Mycenae and Tiryns*, London

- Schliemann 1886. – H. Schliemann, *Tiryns. The Prehistoric Palace of the Kings of Tiryns*, New York
- Schofield 2007. – L. Schofield, *The Mycenaeans*, Los Angeles
- Schuchhardt 1891. – C. Schuchhardt, *Schliemann's Excavations. An Archaeological and Historical Study*, London
- Scoufopoulos 1971. – N. Scoufopoulos, *Mycenaean Citadels (Studies in Mediterranean Archaeology XXII)*, Göteborg
- Spathari 2003. – E. Spathari, *Mycenae Archaeological Museum*, Athens
- Steffen 1884. – B. Steffen, *Karten von Mykenai*, Berlin
- Taylor 1964. – W. Taylor, *The Mycenaeans*, London
- Traill 1999. – D. A. Traill, »Insistent questions. A simple test could resolve the matter«, *Archaeology*, July/August 1999, 55–56
- Thomas 1938. – 1939. – H. Thomas, »The acropolis treasure from Mycenae«, *Annual of the British School at Athens* 39, 65–87
- Tomas 2008. – H. Tomas, »Otkriće Knosa: 'Knossos je velik grad, u njemu je kraljevao Minos'«, *Latina & Graeca* n.s. 13, Zagreb, 33–49
- Tomas 2008. – H. Tomas, »O Kiklopima i kiklopskoj gradnji«, in H. Tomas (ed.), *Signa et Litterae II: Mythos – cultus – imagines deorum*, Zagreb, 55–82
- Towsend Vermeule 1975. – E. Towsend Vermeule, *The Art of the Shaft Graves of Mycenae*, Cincinnati
- Traill 1995. – D. A. Traill, *Schliemann of Troy. Treasure and Deceit*, London
- Treuil et al. 1989. – R. Treuil, P. Darcque, J.-C. Poursat & G. Touchais, *Les civilisations égéennes*, Paris
- Tsountas & Manatt 1897. – Ch. Tsountas & J. I. Manatt, *The Mycenaean Age. A Study of the Monuments and Culture of Pre-Homeric Greece*, London
- Zafiropoulou 2004. – D. Zafiropoulou, *The Prehistoric Collection of the National Archaeological Museum*, Athens
- Ventris & Chadwick 1956. – M. Ventris & J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge
- Wace 1932. – A. J. B. Wace, *Chamber Tombs at Mycenae (Archaeologica 82)*, Oxford
- Wace 1949. – A. J. B. Wace, *Mycenae. An Archaeological History and Guide*, Princeton
- Wace & Wace 1964. – Alan & Helen Wace, *The Mycenaean Room in the National Museum*, Athens
- Wace, French & Williams 1976. – H. Wace, E. French & Ch. Williams, *Mycenae Guide*, Meriden, Connecticut
- Wardle & Wardle 2004. – K. A. & D. Wardle, *Cities of Legend: The Mycenaean World*, London
- Wolters 1915. – P. Wolters: »Cyriacus in Mykene und am Tainaron«, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Atenische Abteilung* 40, 91–105

Domagoj Grečl

Junaštvo i smrt Telamonova Ajanta

*Wenn Ajax in sein Schwert fällt, so ist es die Last
seines Körpers, die ihm den letzten Dienst erweist.*

Goethe¹

Μέγας Τελαμώνιος Αἴας

Telamonov Ajant ili Ajant Telamonović, grč. Αἴας ὁ Τελαμώνιος, također μέγας, sin Telamonov i Peribejin (kod Pindara i Sofokla: Eribeja), lijep je i naočit junak. Nazivaju ga Veliki Ajant za razliku od Maloga Ajanta (Ajanta Lokranina, Ojlejeva Ajanta) s kojim se često zajedno bori. Ajant je kralj na otoku Salaminu (nasuprot Ateni), vođa Salaminjana pod Trojom. Po Homeru, Ajant je poslije Ahileja najhrabriji i najjači grčki junak pod Trojom:

*Od junaka je sin Telamónov najbolji bio
Ajant², dok srdio se Ahilej, što najjači od svih
bješe... (Il. 2, 768–770).*

Ubrajan je u ustrajne junake, poznat je po svojoj neodlučnoj borbi s Hektorom, svojim sudjelovanjem u poslanstvu k Ahileju, svojim priskakanjem upomoć pri trojanskom napadu na lađe i naročito po zaštiti Menelaja pri spašavanju Patroklova leša:

*Širokim natkrije štitom Menētijevōga sina [= Patrokla]
Ajant stojéci ko kakva nad djecom lavica svojom
kada se namjere na njū u dubravi lovci – a ona
ide sa ludōm djecom, u njojzi se nadimlje snaga,
koža se mršti njojzi na čelu i sakriva oči:
tako i Ajant stane Patrōkla da viteza brani;
a s drugē stajaše strane Menēlaje, Aresu mili,
Atrejev sin, što jad mu u duši je rastao velik (Il. 17, 132–139).*

Ajantov kult sa Salamine prenijeli su Atenjani kasnije u Atenu gdje je Ajant povezan s rodoslovnim stablom Filejida (Φιλῆϊδα). Štovan je i u Megari.

Ajanta susrećemo i u kikličkim epovima (*Etiopida*, *Razorenje Troje*, *Mala Ilijada*). Spominje se i u fragmentarno sačuvanim Eshilovim tragedijama *Dosuđivanje oružja*, *Tračanke* i *Salaminjanke*. On spašava Ahilejev leš, ali podliježe u svađi oko Ahilejeva

¹ Kad se Ajant baca na svoj mač, tada mu težina njegova tijela čini posljednju uslugu (Johann Wolfgang von Goethe, *Dichtung und Wahrheit*).

² U Mareticevu sam prijevodu oblik imena »Ajas« (kod Homera) odnosno »Ajaks« (kod Ovidija) svagdje zamijenio danas uobičajenim oblikom »Ajant«.